

MARTINA PETRANOVIĆ

Stoljeće sarajevske scenografije

MARIJELA MARGETA HAŠIMBEGOVIĆ

Scenografija: prostor za snove

(Narodno pozorište Sarajevo, 1921. – 2021.), Sarajevo, 2021.

„Umetnost scenografije i kostima je u svom napredovanju, istraživanju postala zaista prava nauka. Scenograf nije više slikar, likovni umetnik ili arhitekta – on je istinski tvorac graditelj, suučesnik, polemičar, suradnik, kompozitor, koreditelj, pronalazač, enigmatičar, mađioničar, meštar..“, istaknuo je jednom prigodom znameniti beogradski scenograf Vladimir Marenić, a njegove su riječi sada zabilježene i u knjizi o stoljeću scenografije Narodnoga pozorišta Sarajevo, u kojem je Marenić

i sam realizirao zapažena scenografska ostvarenja. Doista, opsežna i luksuzna monografska studija *Scenografija: prostor za snove* (Narodno pozorište Sarajevo, 1921. – 2021.), objavljena u nakladi Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine 2021. godine, prigodom obilježavanja stote obljetnice Narodnoga pozorišta Sarajevo, bogatstvom tekstualnoga i likovnoga materijala kao da nastoji – i u tome dakako uspijeva – provjeriti i ovjeriti upravo vjerodostojnost i dalekovidnost Marenićevih zaklju-

čaka o umjetnosti scenografije, razotkrivajući iz stranice u stranicu razvedenost faza i metamorfoza, mogućnosti i dosega, vizura i perspektiva sarajevske scenografije u posljednjih stotinu godina. Kako je riječ i o razdoblju tijekom kojega se scenografska umjetnost, odnosno scenografija kao profesija zapravo osamostalila i afirmirala kao punopravna i samosvojna umjetnička disciplina u kazalištu, *Prostor za snove* ujedno je i moguće i potrebno čitati kao svojevrsan dio šire povijesti svjetske scenografske umjetnosti uopće. To se potvrđuje i u samim tekstovima unutar monografije, koji k tomu nerijetko počinju upravo navođenjem riječi nekoga uglednog svjetskog scenografa i/ili teoretičara, od Adolpha Appije do Arnolda Aronsona, i u kontinuiranom autorskom zazivanju referentnoga okvira svjetske scenografske scene u razmatranju povijesti scenografije unutar Narodnoga pozorišta Sarajevo. Istodobno, imajući u vidu važnost scenografije za kazališnu predstavu i udjele oblikovanja scenskoga prostora u definiranju kazališnoga događaja u cjelini, što je tema koja se posebno problematizira u uvodnom poglavlju knjige i kao crvena nit provlači i ostatkom monografije, ova se studija može i treba čitati i kao stanovita povijest sarajevskoga teatra i kulturne povijesti toga grada, što će se ovjeriti na brojnim stranicama knjige, no možda najuvjerljivije na stranicama posvećenim sarajevskim ratnim godinama i kazalištu u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. Naposljetku, u kontekstu pak recentnih proučavanja i kazališnopovijesnih pregleda scenografije u užoj regiji, kao što su knjiga-katalog *100 godina hrvatske scenografije i kostimografije* (Zagreb 2011.) ili dvotomna studija Ane Kocjančič *Prostor v prostoru. Scenografija na Slovenskem od 17. stotletja do leta 1991* (Ljubljana, 2018.), monografija o sarajevskoj scenografiji može se i treba čitati i kao važan prinos zaokruživanju slike o autorskim osobnostima koje su oblikovale povijest scenografije u svojim matičnim kulturnim sredinama, ali su svoja umjetnička ostvarenja širile i izvan njezinih najužih granica.

Marijela Margeta Hašimbegović, idejna začetnica i voditeljica cijeloga projekta monografske

obrade scenografskih dostignuća Narodnoga pozorišta Sarajevo, navodi da je rad na ovoj knjizi, uključujući uvodna istraživanja, prikupljanje građe, razgovore sa scenografima, pisanje tekstova i pripremanje knjige za tisak, trajao punih šest godina, a u realizaciji projekta joj je pomagao višečlani tim autora različitih strukovnih profila koji je na kraju i potpisao tekstove u knjizi. Osim Marijele Margete Hašimbegović, scenografkinje i arhitektice te dugogodišnje tehničke direktorice Narodnoga pozorišta Sarajevo, a nekoliko godina i njegove upraviteljice, u izradi monografije sudjelovali su teatrologinja Mirela Latić, povjesničar umjetnosti Igor Vučak, Amina Abdičević, kustosica u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, redatelj, pisac i teatrolog Gradimir Gojer te kustosica Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH Tamara Sarajlić Slavnić. Njihova su povijesna i teorijska znanja, iskustva, vizure i doživljaji scenografije i likovne umjetnosti, pa tako i kazališne umjetnosti u cjelini, osigurali ovoj studiji i poliperspektivnost i zaokruženost pogleda na cjelinu teme koju zahvaćaju, kao i fokus na pojedine uže određene problemske aspekte kojima se krovnoj temi može pristupiti: od pogleda iz prakse do pogleda izvana, od panoramskoga uvida u temu do precizne analize pojedinačnoga scenografskog koncepta ili konačnoga scenografskog rješenja.

Knjiga o stotinu godina scenografije Narodnoga pozorišta Sarajevo nastala je na temelju bogate arhivske građe velikim dijelom sačuvane i pohranjene upravo u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti BiH koji je, kako je spomenuto, i njezin nakladnik, a riječ je mahom o scenografskim skicama i fotografijama iz predstava te pratećem kazališnom arhivskom gradivu i materijalu, poput novinske kritike, dokumentacije i sl. Rečeni je materijal za potrebe rada na knjizi upotpunjavan i proširivan građom iz drugih institucionalnih zbirki, kao što su Arhiv Narodnog pozorišta Sarajevo ili Arhiv Internacionalnog teatarskog festivala MESS, ali su uvidi u povijest sarajevske scenografije znatno obogaćivani i usložnjavani istraživanjem privatnih zbirki samih scenografa, kao i uvođenjem njihovih osvrta, sjećanja i zapisa (primjerice, sjećanja i zapisi scenografa

Osmana Arslanagića, redatelja Gradimira Gojera ili same Marijele Margete Hašimbegović). S jedne strane, knjigu stoga znatno oblikuje (ne)dostupnost opsežne i raznovrsne likovne, materijalne kazališne građe, koja je u velikom dijelu i zastupljena u knjizi s nekoliko stotina reprodukcija skica i fotografija, a s druge je strane dakako nadograđuju i zaokružuju interpretacije kazališnih povjesničara i kunsthistoričara, odnosno jedinstveni glasovi samih kazališnih praktičara. S obzirom na bogatstvo i atraktivnost likovnoga materijala, među kojima su i scenografska ostvarenja istaknutih likovnih umjetnika (**Roman Petrović, Affan Ramić, Safet Zec i Mersad Berber**), ali i **svečanosti obilježavanja stote obljetnice teatra NP Sarajevo i šezdesete obljetnice Muzeja** književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, nastanak knjige pratio je i muzejski prikaz scenografske građe koju je u izložbu *Scenografija kroz vrijeme* oblikovala Amina Abdičević.

Ne bih se ovom prigodom zaustavljala na detaljnijoj analizi svakog od višebrojnih poglavlja u knjizi koji scenografskoj slici sarajevskoga teatra pristupaju kronološki ili gotovo leksikonski usmjerenim povijesnim pregledima, tematskim pogledima ili osobnim refleksijama, nego bih kratko upozorila na nekoliko slojeva, cjelina ili provodnih motiva koji se u knjizi mogu razabrati kao okosnice ili mjerne jedinice (sarajevske) scenografije u posljednjih stotinu godina. U kontekstu povijesti modernoga europskog kazališta, sarajevska scenografija razmatra se kroz prizmu različitih šire kazališnopovijesnih i uže scenografskih koncepata i stilskih smjerova, kakvi se razabiru u većini nacionalnih povijesti: scenografski iluzionizam, (neo)avangardne težnje i eksperimenti, minimalizam, stilizacija, multimedijaska proširivanja scenografije itd. – ili se uočava njihova odsutnost te analiziraju razlozi za to. Na razini profesije, prati se slijed stasanja scenografa i scenografije kao discipline, od umjetnosti blisko povezane sa slikarstvom koje je djelovanjem istaknutih slikara ostavilo snažan trag na sarajevsku scenografiju u različitim razdobljima, do svojevrsne emancipacije scenografije kao samostalne

kazališne profesije. Monografija trasira i slijed i prinose ključnih osobnosti koje su oblikovale i obilježile povijest sarajevske scenografije, pri čemu je dakako mahom riječ o samim scenografima, ali se ne zaboravlja spomenuti ni utjecaj istaknutih upravitelja kazališta koji su sa svojih pozicija uvjetovali i omogućavali napredak scenografije, a njima su pridodani i redatelji. Naime, u monografiji se važna uloga u hodogramu sarajevske scenografije priznaje i redateljskoj profesiji kao umjetničkoj disciplini s kojom je scenografija, uz izvođača, u možda najvećoj sinergiji i koja je scenografiji tijekom povijesti uvijek davala bitne impulse i poticaje, odnosno slobodu da se samostalno umjetnički razvija i izražava. Povijest sarajevske scenografije također se prati i s aspekta produkcijskih i tehničkih te tehnoloških mogućnosti sarajevskoga teatra u različitim vremenskim odsječcima njegova djelovanja, što se posebice uočava u prvim godinama rada Narodnoga pozorišta Sarajevo, odnosno u međuraću, te potom u devedesetim godinama ratne opsade grada, kad je i kazalište, a unutar njega i scenografija, imalo doista jedinstvenu kulturnopovijesnu poziciju i misiju, i kad je scenografiju, u stilskom i estetskom pogledu, uvelike obilježilo korištenje gotovo *ready-made* dostupnih materijala. Nije stoga neobično da su tome iznimno važnom razdoblju sarajevske kazališne povijesti i sarajevske kulture posvećene i neke od najdojmljivijih stranica ove monografije. Na spomenutu se temu donekle nastavlja i priča o scenografiji Narodnoga pozorišta Sarajevo ispričana sa stajališta tehničkih službi i kazališnih radionica, koja u monografiji *Prostor za snove* također dobiva izdvojeno mjesto, kao što ga naposljetku dobiva i sumarni uvid u sve razvedenije, tehnološke i multimedijске mogućnosti scenografije u 21. stoljeću. Svojevrsnu dodanu vrijednost knjizi daje i supostavljanje teatrološke analize pojedinih scenografija ili scenografskih razdoblja, odnosno poetičkih tendencija scenografije u pojedinim povijesnim odsječcima njezina stoljetna trajanja spram aktualnih kretanja u likovnim i vizualnim umjetnostima, odnosno dovođenje sarajevske scenografije u kontekst medija slikarstva, kiparstva, arhitekture i multimedijске umjetnosti.

No nekako ipak najzanimljiviji, najosebujniji i naposljetku ipak najvažniji dio knjige čine analize, pregledne i/ili dubinske (ovisno o raspoloživosti materijala), pojedinih autorskih opusa i osobnosti koje su djelatno stvarale sarajevsku scenografiju u posljednjih stotinu godina. Ili, preciznije rečeno, izdvajanje i predstavljanje najvažnijih autorskih imena te apostrofiranje i razlaganje nekih njihovih najvažnijih ostvarenja. Naime, u stotinu je godina u Narodnom pozorištu Sarajevo i u više od 1500 premijernih izvedbi, koliko ih bilježi ova monografija, u tri kazališne grane (Drama, Opera i Balet) djelovalo više od 180 scenografa iz zemlje i inozemstva. Neki su od njih bili kućni scenografi, zaposleni u kazalištu, a neki su bili stalni i kontinuirani vanjski suradnici, također dostojni titule „kućnoga“ scenografa, jer su i jedni i drugi na neki način obilježili određene epohe ove kazališne kuće i odredili njezin stilski izričaj. No u monografiji se dužna pozornost pridaje i onim scenografima koji su svojim markantnim rukopisima također obilježili povijest sarajevske Kuće na Obali, kako se Narodno pozorište Sarajevo često naziva (i) u ovoj knjizi, premda su u njoj gostovali tek povremeno ili jednokratno.

Iz monografije se saznaje da su u prvim godinama postojanja Narodnoga pozorišta važan obol sarajevskoj scenografiji dali, primjerice, Aleksandar Vereščagin, Petar Tiješić, Oskar Svatoš, Jovan Križek i Jozef Boržik, a potom i Paul Šnajder i Marijan Pliberšek. Temeljna obilježja poslijeratne scenografije, kao i ukupan odmak teatra od socrealističkih rješenja u repertoaru, oblikovanju scenskoga prostora i režijskim pristupima, zrcale se u djelima Strahinje Petrovića i Veselina Badrova, „korifeja modernog scenografskog izraza u Narodnom pozorištu Sarajevo“, kako glasi i jedan od međunaslova u knjizi, a među imenima koja su obilježila daljnju modernizaciju i progresiju scenografske slike sarajevskoga teatra u drugoj polovici 20. stoljeća svakako valja izdvojiti, primjerice, Milenka Šerbana, Vladimira Marenića, Karla Klemenčića, Vanju Popović, Dušana Ristića, Miodraga Tabackog i dr. Monografija posebnu pozornost pridaje i sarajevskoj scenografskoj generaciji stasaloj u ratnim devedesetima

– Osmanu Arslanagiću, Marijeli Margeti Hašimbegović i Borisu Čistopoljskome, kao i bliskom srodniku toga kruga Josipu Lovrenoviću, a analizama scenografskih prinosa najnovijega naraštaja scenografa, kao što su Mirna Ler, Vedran Hrustanović i drugi, povijest sarajevske scenografije dovodi do suvremenosti. Posebno vrijedan segment pritom čine studije pojedinih povijesnih i suvremenih scenografskih rješenja – iz vizure skice, fotografskog zapisa, osobnog sjećanja, snimke ili novinske zabilješke – koje istodobno svjedoče i o različitim vizualnim i semantičkim prinosima scenografije pojedinoj kazališnoj predstavi i o poimanju, razvijanju i transformiranju umjetnosti scenografije u cjelini.

Iz knjige se mogu iščitati jasno uočljive razlike između pojedinih razvojnih faza sarajevske i, primjerice, zagrebačke, scenografije: prva je dvadesetih tek u začecima, druga u isto vrijeme (zahvaljujući ponajprije Ljubi Babiću) drži korak s avangardnim kretanjima u Europi. Objema, međutim, u isto doba važan prilog daju i inozemni scenografi, poglavito predstavnici ruske scenografske škole. Imajući u vidu pripadnost hrvatske i bosanskohercegovačke scenografije bliskom i kontaktnom kulturološkome bazenu, kao i gostovanja sarajevskih scenografa u hrvatskim kazalištima i obratno, odnosno podudarnosti u oba kazališna prostora, ne iznenađuje što razvoj sarajevske scenografije mjestimice pokazuje određene srodnosti i s povijesnim presjekom hrvatske scenografije, upućujući i na dodirne točke i poveznice hrvatskoga i bosanskohercegovačkoga teatra u posljednjih stotinjak godina. Istodobno, bogata i raskošna monografija o stotinu godina postignuća scenografske umjetnosti u Sarajevu nedvojbeno je i dobar putokaz za smjer kojim bi se mogla uputiti hrvatska teatrologija, a pritom imam na umu nastavljanje projekta započetog prije petnaestak godina izložbom *Sto godina hrvatske scenografije i kostimografije iz 2009. godine* kojim bi se tada trasiran put produbio i proširio nekom temeljitijom analizom i obuhvatnijom sintezom nacionalne scenografske povijesti kao važnoga segmenta povijesti hrvatskoga kazališta kakva nam do danas nedostaje.